

С УВЕРЕНА КРИТИЧЕСКА МИСЪЛ

Елка Константинова

Петдесетгодишнината на проф. Стоян Каролев — изтъкнат представител на нашето литературознание — е значителен факт в културния ни живот, защото творческото му развитие на сериозен познавач на литературното наследство и на точен интерпретатор на съвременния литературен процес съвпада с четвърт-вековното развитие на социалистико-реалистичната ни литература. Връстник на следдеветосептемврийското ни ново изкуство, той участва в първите му стъпки, преживял е революционно-преобразователните му вълнения и трепети, изстрадал е грешките, трудностите и успехите в стръмния му възходящ път. Още в първите години на свободата името му се появява на страниците на революционния литературен печат. Ако разгърнем броевете на вестник „Литературен фронт“, на списанията „Септември“, „Изкуство“, „Ново време“, „Философска мисъл“, „Език и литература“ от ония години, ще открием неговите младежки неумели, но дръзки и целенасочени статии.

Проф. Стоян Каролев отдавна навлезе в творческата си зрелост, в най-плодотворните години на своята критическа и научноизследователска дейност, когато се жънат плодовете на дългогодишната системна подготовка, осъществявана с последователност и упоритост. През цялото двадесетипетлетие неговото активно присъствие в литературния живот се чувствуваше осезателно в осъществяването ръководната роля на литературната критика като израз на партийната политика.

Най-привлекателна у него е отзывчивостта към новите явления на съвременната литература, жаждата за органична връзка с актуалния литературен живот, стремежът да не изостава от времето си. Оценявайки неуважаваните ценности на литературното наследство, той нито за миг не изпуска от зоркия си поглед състоянието на днешната литература. За разлика от ония научни работници, които бягат от парливите проблеми на съвремението и се затварят в тесния кръг на специфичните си научни проучвания върху литературната история, проф. Каролев не търси спокойната и безметежна атмосфера на кабинетния изследовател, не го привлича егоистичната изолация от нуждите на деня.

Изхождайки от днешните народностни и партийни интереси, той оценява и проблемите на миналото в трудовете си върху литературната история: „Димитър Благоев — литературен теоретик и критик“ (1951), „Иван Вазов. Художествен метод и литературни позиции“ (1951), „Димчо Дебелянов. Литературно-критически очерк“ (1961). В тях откриваме трескавите търсения на научния работник за новаторско изясняване на литературните традиции и за извисяване на идейно-естетическата мисъл.

Със завидна методичност и постоянство Стоян Каролев се стреми да разшири идейно-теоретическия и критическия си арсенал чрез последните постижения на марксистическата литературоведческа мисъл. Затова всяка следваща не-

гова книга: „Замисъл и образ“ (1959), „Въпроси на художественото майсторство“ (1963), „Съвременни литературни въпроси“ (1966) и особено „Всвeта на прозата“ (1968) е очакван и логичен резултат на извървян дълъг път към идейната и естетическа истина на художествената творба.

Пословична е неговата научна добросъвестност, упорството, с което дълги години рови в архивите и документите, прецизно и педантично проверява фактите, преди да пристъпи към обяснението им и към изграждането на стройните си концепции. Така задълбочено той проучва през последните години огромното творческо дело на Пенчо Славейков. Неговата „голяма и свята обич“ бе нежната лирика на Димчо Дебелянов, а изследването на двигателите в могъщия интелект на Пенчо Славейков остава най-страстното му увлечение.

Търсейки винаги обективните идейно-естетически стойности, Стоян Каролев се основава на класово-партийния си подход към литературните явления и не изпада в субективни оценки и безразсъдни увлечения. Артистичната екзалтираност, експанзивността и прибрзаните критически реакции са му органически чужди. Той пише съсредоточено, бавно, след основни проучвания върху темата, със силно развито чувство за отговорност пред писатели и читатели. Никога не са го привличали мимолетните ефектни прояви, евтината слава на шумните, скандализиращи обществения вкус критически предизвикателства. Не демонстрира своето критическо „аз“, не налага личните си вкусове, не парадирва с ерудицията си, защото не гони ефекта и суетния успех, а искрено преживява и изстрадва творческите си идеи, съкровените си замисли.

Идейната и духовната еволюция на Стоян Каролев са очевиден факт и несъмнен резултат на съзнателното му самовглъбяване и свързване с актуалния обществен и идейно-естетически живот. Чувството му за умереност, уравновесеността и мъдростта на оценките му, както и безкомпромисното му партийно отношение към всеки литературен феномен ни заставят да уважаваме честните му и благородни усилия да разшири естетическите хоризонти на съвременното ни литературнознание. Дори и когато не можем да се съгласим с художествените му концепции, ние сме убедени, че той дълбоко вярва в тях, че е изстрадал появяването и оформянето им. Така дълбоко преживян е и подчертано антидогматичният патос в изследванията му от последните години, където най-ярко се извяват тенденциите в развитието на съвременното, диалектически обогатено естетическо мислене, способно да проникне дълбоко в същността и спецификата на словесното изкуство.

Класово-партийният подход на Стоян Каролев към литературните явления, ясната му критическа позиция, верността му към марксистическата методология са основните предпоставки за творческото му развитие, за коренното преодоляване на някои негови неверни оценки в миналото. Той навлиза все по-сериозно и задълбочено в спецификата на литературните явления, все по-умело улавя логиката в развитието на конкретния художествен образ и в главните естетически закономерности на съвременния литературен процес. Защото основна цел на всяко негово проучване е откриването на общите закономерности, които обуславят диалектичното развитие в метода на социалистическия реализъм. В гъвкавостта и многообразието на литературните явления Стоян Каролев винаги с въодушевление открива ярко проявените закони на диалектиката. Прилагането на марксистическия метод в конкретните му литературоведчески занимания му носи лично удовлетворение и ражда идейния патос, с който изследвачът търси отговор на сложните литературни проблеми.

Стоян Каролев разглежда многостранно авторите, за които пише — от Димитър Талев до Георги Мишев, от Никола Фурнаджиев до Любомир Левчев. Утвърждаването на един творец или на едно художествено произведение за него е отговорна творческа задача, чието разрешение се постига само по пътя на все-

странния идейно-естетически анализ, при който недостатъците не убягват от погледа му. Научният интерес, а не личните предпочитания и вкусове определят и подбора на явленията, които Стоян Каролев разглежда, опирайки се винаги на обективни обществени и естетически критерии. Така той подхожда научно-аргументирано и обективно към творчеството на Камен Калчев, Богомил Райнов, Николай Хайтов, Генчо Стоев, Вера Мутафчиева и др., разграничавайки проявите на различните таланти и различните художествени похвати при изграждането на художествения образ. С мъдра, уравновесена, уверена критическа мисъл Стоян Каролев воюва срещу неяснотата в художествените интерпретации, срещу двусмислените тълкувания и неопределеността на идейната позиция. Стреми се да подчинява художествените си анализи на логиката на обществено-политическия живот и на своята собствена логика и именно със силата на логиката да намери закономерните връзки зад привидната противоречивост на естетическите факти.

Цялостната дейност на проф. Стоян Каролев в областта на литературната история и критика е насочена към изясняване на съвременните процеси, към точни квалификации, към долавяне на основните тенденции, към гъвкави диалектически анализи на художествените ценности. Отчетливо изразена в критическата му дейност е тенденцията към научно съвременно мислене с нови категории, които нашият атомен и космически век създава, стремижа към изграждане на ясна и завършена логическа система, която да обединява мислите и разсъжденията на критика, без да опростява сложността на литературните факти.

Проф. Стоян Каролев непрестанно воюва за здраво реалистично изкуство, срещу едностранчивостта и „естетическото сектантство“ в подбора на изразните средства. Според него такъв подход е присъщ по-скоро на модернистичната естетика и практика. С най-искрен патос той се бори за спазването на художествената мярка — онази граница, чието прекрачване превръща нещата в тяхната противоположност: стилово то своеобразие става маниерност, а психологическият анализ се трансформира в самоцелен психологизъм. Естетическият екстремизъм, релативизъм и артистичните своеволия го отблъскват. Той изисква от съвременния творец ясна партийна оценка за хората и нещата в действителността, идеологическа и класова определеност на характерите. Насърчава индивидуалностите, стремижа на писателите към разнообразие в езика и похватите, без да се поддава на мимолетни си впечатления от най-новите им изяви. Стоян Каролев доказва жизнеспособността на социалистико-реалистическия художествен метод с обогатяването на стиловете, жанровете, художествените средства в съвременната проза и поезия. Особено ценни са наблюденията му върху съчетаването на различни стилови елементи в реалистичната художествена проза и върху постоянните и променливи черти в психиката на съвременния герой.

Стоян Каролев не се отказва от темите си, преди да ги е изчерпил докрай — затова той често се връща към един и същ автор или към една и съща идейна и художествена проблематика. Най-новата му книга „В света на прозата“ доразвива редица подхванати в предишните му трудове мисли за взаимната зависимост и за преливането на идейната и художествената страна в литературното творчество. Но тук всички конкретни анализи почиват върху една зряла, опитна, омъдрена от годините и богатата литературна практика естетическа мисъл, която обединява отделните компоненти на литературоведческото изследване в стройна система.

Благодарение на строгата дисциплина на мисълта си проф. Стоян Каролев успява да въведе все по-определена яснота и ред в разсъжденията си, все по-голяма съсредоточеност и дълбочина в научните си системни проучвания, качества, от които най-последователно и упорито трябва да се учат младите литературни работници.